

ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΚΑΙ Η ΑΓΝΩΣΤΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΛΙΘΩΝ
ΤΟΥ ΘΑΣΙΟΥ ΙΑΤΡΟΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΡΗΣΤΙΑΝΗ

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου

(...) χρυσού τε καὶ τῶν ἄλλων βασιλέως κτημάτων (...)
ἐν ταῖς ναυσὶν ἐνθήμενος ἐς Καρχηδόνα ἐπλει (...)
ἐσύλησε δὲ καὶ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Καπιτωλίου νεῶν καὶ
τοῦ τέλους τὴν ἡμίσειαν ἀφείλετο μοῖραν (...)

Προκόπιος Καισαρεύς

Ὅπως μαρτυροῦν διάφοροι ἀρχαιολόγοι, κυρίως, καὶ περιηγητές, τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 19ου αἰῶνος, σὲ ὁποιοδήποτε σημεῖο τῆς Θάσου "καὶ ἂν ἔσκαβε κανεῖς, θὰ εὕρισκε ἐπιτύμβιες στῆλες, τίς ὅποῖες οἱ κάτοικοι χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ κτίσιμο τῶν σπιτιῶν τους"¹, ἐνῶ ἀναφερόμενοι στοὺς κατοίκους τῆς νήσου σημείωναν, ὑπερβαλλόντως, ὅτι εἶναι "τοσοῦτον ἀπειρόκαλοι, ὥστε αἱ βανδαλικαὶ πράξεις τῆς καταστροφῆς τῶν ἀρχαίων μνημείων φαίνονται αὐτοῖς δεδίκαιοι λογημένα"². Κάποιοι Θάσιοι, γνῶστες προφανῶς, φρόντιζαν τὰ ἴδια χρόνια νὰ μεταφέρουν στὰ σπίτια τους ἢ καὶ νὰ ἐξάγουν ἀρχαιότητες ἀπὸ τὸ νησί· στὴν Καβάλα, λ.χ., "παρὰ τῶ

1. Ἀπ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Θάσου (1453-1912), Θεσσαλονίκη 1984, 155, πρβλ. καὶ Μ. Δήμητσα, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις, ἥτοι πνευματικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ παράστασις τῆς Μακεδονίας, Ἀθήνησιν 1896 (ἀναστ. ἔκδ. Θεσσαλονίκη 1988), Α2, 837, 841, 843, 848 κ.ἄ.

2. Μ. Δήμητσα, ὁ.π., 849, πρβλ. καὶ "Κατὰ τὸ 1882 ἐπισκεφθεὶς τὴν νήσον, εἶδον ἰδίους ὀφθαλμοῖς ὅτι τὸ βανδαλικὸν ἔργον τῆς καταστροφῆς ἐξακολουθεῖ (...) παραπονεθεὶς πικρῶς εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Καβάλας πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ, ἔπεισα αὐτὸν νὰ διαβιβάσῃ αὐστηρὰν διαταγὴν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Θάσου νὰ μὴ καταστρέφωσι τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, αὕτη ὁμῶς ἔμεινε γράμμα νεκρὸν" (αὐτ. 848)· μεγάλη φαίνεται νὰ ἦταν καὶ ἡ συμβολὴ τῶν Βουλγάρων στὴν καταστροφὴ τῆς πολιτιστικῆς κληρονομίᾳς στὸ νησί, βλ. "Ἐν Θάσῳ ἀφηγήθησάν μοι ὅτι ἔξ Βούλγαροι εὗρον πολλὰ χρυσὰ κειμήλια ἐν τοῖς τάφοις καὶ μετήνεγκον αὐτὰ εἰς Φιλιππουπόλιν πρὸς πώλησιν", ἢ "Μέγα μέρος τῶν βανδάλων τούτων εἰσὶ Βούλγαροι, ἄσπονδοι ἐχθροὶ παντός ἑλληνικοῦ, οἵτινες δὲν καταστρέφουσι τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ἐκ φιλοχρηματίας μόνον, ἀλλὰ συστηματικῶς ἐκ μισελληνισμοῦ" (αὐτ. 848, 849).

διοικητῇ", θὰ μποροῦσε κάποιος νὰ βρεῖ "τερρακόττες" προερχόμενες ἀπὸ τάφους τῆς Θάσου³, στὴν οἰκία τοῦ "κ. Βουλγαρίδη, ὑποπροξένου τῆς Γαλλίας ἐν Καβάλα", μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀρχαιοτήτων εἶχε μεταφερθεῖ καὶ "ἀνάγλυφον ἐκ Θάσου, ἀνήκον εἰς τὴν τάξιν τῶν πολλῶν Θρακῶν ἱππέων"⁴, ἐνῶ στὴν Παναγία τῆς Θάσου ὁ "προεστὼς Κωνσταντῖνος" φαίνεται νὰ κατεῖχε "μίαν στήλην ἐν σχήματι ἡρώου"⁵, ὅπως καὶ "παρὰ τῷ κ. Οἰκονομίδῃ", στὸ ἴδιο χωριό, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ βρεῖ "δύο κεφαλὰς καλῆς τέχνης, τὴν μὲν γυναικός, τὴν δὲ παιδός"⁶. Ἕνας ἰδιαιτέρως, ἀπὸ τοὺς σημαίνοντες κατοίκους τῆς Θάσου, φαίνεται νὰ ἀποτελοῦσε ἐξαίρεση, γράφει σχετικὰ, τὸ 1896, ὁ Μαργαρίτης Δήμητσας: "(...) ὁ κ. Χρηστίδης, φίλος τοῦ Miller καὶ τοῦ Conze, καὶ αὐτὸς μόνος ἐκπροσωπεῖ τὰς παραδόσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ εὐκλεοῦς παρελθόντος. Διό, ὅτε ὁ Miller κατὰ τὸ 1865 ἀπήγαγε τὸ λαμπρὸν ἀρχαῖκόν ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ Λιμένος, ὁ Χρηστίδης συνηνώθη μετὰ τῶν μὴ ἐπιτρεπόντων τὴν ἀπαγωγὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς νήσου καὶ διηγήθη ἡμῖν ὅτι τοῦτο ἔπραττε, διότι ἤλπιζε νὰ συστηθῇ μουσεῖον ἐν Θάσῳ. Τὰ τελευταῖα ὁμως 20 ἔτη ἔπεισαν αὐτὸν ὅτι τὰ ἀπαχθέντα μνημεῖα καὶ ἀγάλματα τῶν Μουσῶν ἐξησφαλίσθησαν ἐν τῷ Λοῦβρῳ καὶ ἐσώθησαν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς"⁷.

Ὁ ἀναφερόμενος φίλος στενὸς καὶ συνεργάτης τῶν Γάλλων, καὶ ὄχι μόνον, ἀρχαιολόγων, ἀσφαλῶς καὶ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν λόγιον "ἱατροφιλόσοφο", ἄριστο γνώστη τῆς γαλλικῆς γλώσσας, Ἡπειρώτη στὴν καταγωγὴ, Θάσιον ὁμως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς συζύγου του, Γεωργίου Χρηστίδη⁸. ὁ τελευταῖος ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασιν

3. Ὁ.π., 849.

4. Ὁ.π.: πρόκειται γιὰ τὸν Πέτρο Βουλγαρίδη, γνωστὸ συλλέκτη ἀρχαιοτήτων στὴν Καβάλα, σχετικῶς βλ. Γ. Μπακαλάκη, Οἱ κεφαλὲς τοῦ κούρου Wix καὶ τῆς κόρης Βουλγαρίδη, Β' Συμπόσιον "Ἡ Καβάλα καὶ ἡ Περιοχὴ τῆς", Πρακτικά, Καβάλα 1987, Α', 141-148.

5. Μ. Δήμητσα, ὁ.π.: ὑπονοεῖται μὴπως ὁ προεστὼς Κωνσταντῖνος Προέδρου, εἶναι ἄγνωστο, σχετικὰ βλ. Ἀλ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Θάσου (1453-1912), Θεσσαλονίκη 1984, 100.

6. Μ. Δήμητσα, ὁ.π.: ὁ Οἰκονομίδης φαίνεται νὰ εἶχε συγκεντρώσει στὸ σπίτι του καὶ διάφορες ἐκ μαρμάρου ἐπιγραφές, ἐνῶ κάποτε ἀνακοίνωνε, καὶ αὐτός, ἐπιγραφές σὲ γνωστούς του ἀρχαιολόγους, βλ. ἐπιγραφές ἀρ. 1350 (220) ἢ 1322 (192), 1323 (193), 1324 (194), 1328 (198) (αὐτ. 941-943).

7. Ὁ.π., 849, μεταξὺ τῶν "μὴ ἐπιτρεπόντων" τὴν μεταφορὰ τῶν ἀρχαίων θὰ πρέπει νὰ ἦταν καὶ ὁ Δημήτριος Χατζῆ Κωνσταντινίδης, ὅπως πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὸν ἡμερήσιον τύπον τῆς Βασιλείουσας τῆς ἐποχῆς, βλ. ἐφ. ΝΕΟΛΟΓΟΣ, ἀρ. φύλ. 1116, 20/2 Ὀκτωβρίου 1872 (σχετικὰ βλ. καὶ κατωτέρω): ὑπονοοῦνται πιθανότατα τὰ "τρία ἀνάγλυφα ἀρχαῖκῆς τέχνης τοῦ Ε' αἰῶνος παριστῶντα τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν Ἑρμῆν, τὰς νύμφας καὶ τὰς χάριτας, μετενεχθέντα κατὰ τὸ 1865 εἰς τὸ Λοῦβρον· τὸ μνημεῖον τοῦτό ἐστιν ἐν τῶν σπουδαιότατων τῆς ἀρχαιότητος, συνιστάμενον νῦν ἐκ 3 μερῶν λευκοῦ μαρμάρου, ἀρχικῶς ὁμως τὰ 3 ταῦτα μέρη ἀπετέλουν δύο ζωφόρους, τὰ ὁποῖα βραδύτερον ἀποσυντεθέντα, μετεσχηματίσθησαν εἰς μίαν σαρκοφάγον" (αὐτ. 972), γιὰ τὶς ἀνασκαφές τοῦ Ε. Miller στὸν Λιμένα καὶ στὴν Ἀλυσία, κατὰ τὸ 1863 καὶ 1864, ὅταν καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ εὗρηματα θὰ καταλήξουν στὸ Λοῦβρον, βλ. Ε. Miller, Le Mont Athos, Vatoepi - L'île de Thasos, Παρίσι 1889, 189-190, 241, 319, 328-336.

8. Σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν Γεώργιο Χρηστίδη, τὸν γιὸ τοῦ Μιχαήλ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας του, ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νὰ βρεῖ στὶς ἐργασίες τῶν Κ. Χιόνη, Βιογραφίες νεότερων

του στήν Θάσο περὶ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1850, "λίγο πρὶν ἢ λίγο ἀργότερα", καὶ ὡς τὸν θάνατό του, τὸ 1911, ἀγωνίσθηκε γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς νήσου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν βελτίωση γενικῶς τῶν συνθηκῶν ζωῆς τῶν κατοίκων τῆς, γιὰ τὴν μόρφωση τῶν νέων καί, κυρίως, γιὰ αὐτὸ ποὺ συνδέει τοὺς ζῶντες μὲ τὶς ρίζες τους, τὴν ἀρχαιολογικὴ κληρονομιά, ποὺ τόσο πλούσια εὑρίσκει κανεὶς στὸ νησί ποὺ ἔμελλε νὰ γίνῃ ἡ "πατρίδα" του⁹.

Δὲν εἶχαμε ὡς σήμερα συγκεκριμένες ἀναφορὲς στὸν χρόνο κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται στήν Θάσο ὁ Γεώργιος Χρηστίδης (ΧΙΟΝΗ, Βιογραφίες..., 111-115), θὰ πρέπει ὥστόσο νὰ δεχθῶμε ὅτι ὁ λόγιος ἱατροφιλόσοφος βρισκόταν ἤδη στήν Θάσο στὶς ἀρχὲς τοῦ 1857· τότε, στὶς 15 Μαρτίου 1857, ἐντοπίζεται σὲ δικαιοπρακτικὸ ἐγγράφο, συμφωνητικὸ μεταξὺ τοῦ "κοινοβίου τοῦ Διονυσίου" καὶ τῶν κατοίκων τοῦ "χωρίου Ραχωνίου", νὰ ὑπογράφει ἀντὶ τοῦ πρῆστου Γεωργίου Ἀγγέλου, διαβάζουμε: "Ὁ πρῆστος Ραχωνίου Γεώργιος Ἀγγέλου ὑπόσχομαι διὰ χειρὸς τοῦ Γ. Μ. Χρηστίδου", τὸ ὡς ἄνω ἐγγράφο, μαζὶ μὲ δεκάδες ἄλλα ἀφορῶντα στήν Θάσο, ἐνετόπισα, καὶ φωτογράφισα, στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, πρὶν ἀπὸ χρόνια, σὲ κάποιαν ἀπὸ τὶς ἐπισκέψεις μου στὸ Ἅγιο Ὅρος, τὸ συγκεκριμένο ἐγγράφο βλ. στὸν Φάκελλο ἀρ. 6: "Θάσος-Μετόχι Βουλγάρων (1780-1915)". Ὡστόσο ἀπὸ ἄλλα ἐγγράφα ἀποκειμένα στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ ΥΠΕΞ ἔχουμε πληροφορίες οἱ ὁποῖες ἔμμεσα θὰ μπορούσαν νὰ τοποθετήσουν τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Ἡπειρώτη Γεωργίου Χρηστίδη στὸ νησί σὲ χρόνια προγενέστερα καὶ ἀπὸ τὸ 1857· εἰδικότερα σὲ ἐγγράφο τοῦ Ὑποπροξενείου Καβάλας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἑξωτερικῶν, μὲ ἡμερομηνία 27 Ἰουνίου 1902, γίνεται λόγος γιὰ ἐγκατάσταση τοῦ λόγιου ἱατροφιλοσόφου στήν Θάσο "ἀπὸ 45-50 ἐτῶν", διαβάζουμε: "Ὁ μόνος δὲ ἐν Θάσῳ, ὅστις ἡδύνατο νὰ παράσχῃ ἡμῖν πληροφορίας ἐστὶν ὁ ἐκεῖσε ἀπὸ 45-50 ἐτῶν ἐγκατεστημένος (...) κ. Γ. Χρηστίδης", ὁ ἴδιος ἐξἄλλου ὁ λόγιος "ἱατροφιλόσοφος" σὲ ἐγγράφον του, μὲ ἡμερομηνία 17/30 Αὐγούστου 1901, πρὸς τὸ Ὑποπροξενεῖο Καβάλας, κάνει λόγο γιὰ συνεργασία μὲ τὸ Ὑποπροξενεῖο "ἀπὸ τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν", διαβάζουμε: "(...) εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην, δι' ἧς ἀπὸ τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν μὲ τιμὰ τὸ ἐν Καβάλα Ὑποπροξενεῖον, ἐπεριδόμενος ἀπηύθυνα ἀναφορὰν", βλ. Π. ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ, ὁ.π., 160, 164-165, 170-171, 184-185· καθίσταται, λοιπόν, σαφές ὅτι ὁ Γεώργιος Χρηστίδης βρισκόταν στήν Θάσο ἤδη ἀπὸ τὸ 1856, ἂν ὄχι καὶ πρὶν, ἂν δὲ δεχθῶμε ὅτι κατὰ τὸν χρόνο τῆς ἐγκαταστάσεώς του στὸ νησί θὰ ἦταν τοὐλάχιστον 22-23 ἐτῶν, τότε καὶ ὁ χρόνος τῆς γεννήσεώς του θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ περὶ τὸ 1830.

ἀνδρῶν τῆς Θάσου, Θασιακά 3 (1986), 111-115, τοῦ ἰδίου, Ἔνα πρωτόκολλο εἰσαγομένων ἐγγράφων τῶν ἐτῶν 1902-1904 ἀπὸ τὸν Θεολόγο, Θασιακά 2 (1985), 89-109, τοῦ ἰδίου, Ἡ παιδεία στήν Καβάλα (1864-1919), Καβάλα 1990, 56-61, τοῦ ἰδίου, Ἡ ἐγκατάσταση τῆς μεταλλευτικῆς ἐταιρείας Speidel στὴ Θάσο καὶ οἱ θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς ἀντιδράσεις τῶν κατοίκων, Διεθνὲς Συνέδριον "Θάσος-Πρῶτες ὕλεις καὶ Τεχνολογία ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ὡς σήμερα", Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 1999, 223-234, ὅπως καὶ Ἀπ. Βακαλόπουλου, Γεγονότα στὴ Θάσο κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς συγκυριαρχίας τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Αἰγύπτου σὲ αὐτὴν (τέλη 19ου-ἀρχὲς 20ου αἰ.), Θασιακά 6 (1989), 23-24, καὶ τοῦ ἰδίου, Ἱστορία τῆς Θάσου (1453-1912), Θεσσαλονίκη 1984, 86, 101, 154-156 (κυρίως), Κ. Λικουρίνου, Ἡ πολιτικὴ κατάσταση τοῦ 1885 στὴ Θάσο, Θασιακά 6 (1989), 104-122, Στ. Κεχρίδη, Ἡ Θάσος κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα: Ἔνα ἀνέκδοτο ἱστορικὸ ὑπόμνημα, Θασιακά 10 (1996/97), 365-388, ὅπως καὶ Π. Γεωργαντζή, Σελίδες τῆς πρόσφατης ἱστορίας τῆς Θάσου (1900-1907) ἀπὸ ἐγγράφα τῶν Ἀρχείων τοῦ Ὑπουργείου Ἑξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, Γ' Συμπόσιο Θασιακῶν Μελετῶν, Πρακτικά, Θασιακά 10 (1996/97), Ἀφιέρωμα στὸν Τάσο Γριτσόπουλο [Καβάλα 2001], 160, 170-173.

9. Ὁ.π.

Οί πληροφορίες που έχουμε για την συγκεκριμένη περί τις αρχαιότητες δραστηριότητα του Γεωργίου Χρηστίδη, από συγχρόνους του αρχαιολόγους και περιηγητές, είναι πολλές και σημαντικές· καθώς φαίνεται, ο Χρηστίδης διατηρούσε "έν τετραδίων, έν ᾧ ἀντιγεγραμμένης [εἶχε] πάσας τὰς ἀπό τοῦ 1864 ἀνακαλυφθείσας ἐπιγραφάς, ὅσας εἶδεν αὐτός"¹⁰, όταν ἐπληροφορεῖτο ὅτι ἀνευρίσκετο κάπου "λίθος μέ γράμματα", κατά τήν διάρκεια οἰκοδομικῶν ἢ καί ἄλλων, γεωργικῶν λ.χ., ἐργασιῶν, ὁ Χρηστίδης ἔσπευδε νά ἀντιγράψει τίς ἐπιγραφές¹¹. Ἔτσι, τὸ 1876, λ.χ., κάποιος κάτοικος τῆς Παναγίας "οἰκοδομῶν οἰκίαν ἔλαβε λίθους ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Λιμένος (...) ἀνεκάλυψε μάρμαρον φέρον 40-50 στίχους γραφῆς καί συνέτριψεν αὐτό εἰς μικρά τεμάχια"¹², ὁ Χρηστίδης, πού ἄργησε νά πληροφορηθεῖ τὸ γεγονός, δυστυχῶς "δέν ἠδυνήθη νά ἀντιγράψῃ ὅλους [τοὺς στίχους], εἰμὴ μόνον ἐννέα"¹³. παρὰ τὸ ὅτι τὰ "ἀντίγραφα ταῦτα ἐλλιπῆ εἰσιν", ὅμως ἡ σπουδαιότητα τοῦ συγκεκριμένου τετραδίου, ἀν σώζεται ἀκόμη κάπου, εἶναι αὐτονόητη, μέ δεδομένο ὅτι τὰ "πρωτότυπα [ἐπιγραφικά] κείμενα διεσπάρησαν τῇδε κάκεισε, συνετρίβησαν εἰς τεμάχια ἢ ἐτοιχίσθησαν"¹⁴. Ἀπόγραφα ἐπιγραφῶν τοῦ "τετραδίου" του, ἱχνογραφημένες ἐπιγραφές ἢ καί ἀνάγλυφα, πληροφορίες διάφορες γιὰ γλυπτά, φαίνεται νά δίνει, κατά καιροὺς, ὁ "Θάσιος" ἱατροφιλόσοφος σὲ ἀρχαιολόγους Ἕλληνες καί ξένους· τὸ 1866, λ.χ., φαίνεται μέ ἐπιστολή του νά πληροφορεῖ τὸν E. Miller ὅτι οἱ Τοῦρκοι, γιὰ τήν κατασκευή φρουριῶν, ἀφῆρσαν ὅλους τοὺς ἐκ μαρμάρου λίθους "ἐκ τῶν ἀρχαίων μνημείων" καί ὅτι "μεταξὺ αὐτῶν ἀνεκαλύφθησαν δύο ἀνάγλυφα, ὧν τὸ μὲν παρίστησι τὸν Ἡρακλέα ἀκοντίζοντα, τὸ δὲ ἕτερον τὸν Βάκχον καί παρ' αὐτῷ σύμπλεγμα γυναικῶν", γλυπτά πού "ἀπεστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν"¹⁵. Λίγο ἀργότερα, τὸ 1873, μέ ἐπιστολή του καί πάλι, "8/20 Σεπτεμβρίου", ἀπευθυνόμενη στὸν ἴδιο ἀποδέκτη, ἔκανε λόγο γιὰ "κολοσσιαῖο γλυπτό πτηνό", πού οἱ βροχὲς ἀπεκάλυψαν στὴν Θάσο· ἐπρό-

10. Μ. Δήμητρα, ὁ.π., 850.

11. Ὁ.π.

12. Ὁ.π.

13. Ὁ.π.

14. Πρβλ. "Πολλὰι στήλαι, παριστώσαι ἐπιτάφια σιμύσια ἢ ἐφίππους Θράκας, εἰσὶν ἐντετοιχισμέναι εἰς τὰς οἰκίας", ἢ καί "(...) ἢ μὲν πρώτη [ἐπιγραφή] γεγραμμένη ἐστὶν ἐπὶ μαρμάρου λίθου χρησιμεύοντος ὡς ὑπόβαθρον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Γ. Ἀθανασοῦδης", ἢ "(...) ἐπιγραφή (...) γεγραμμένη ἐπὶ λίθου ἐντετοιχισμένου ἐν βυζαντινῇ ἐκκλησίᾳ, ἐνθα κρημνισθείσης ταύτης ᾠκοδομήθη οἰκία", ἢ "(...) ἐστὶν ἐπὶ μεγάλου μαρμάρου, ἐντετοιχισμένου ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ μετοχίου Βατοπεδίου", Μ. Δήμητρα, ὁ.π., 851, 936, 958, 999.

15. Ὁ.π., 847· γνωστὸ εἶναι ὅτι στὴν Κωνσταντινούπολιν θὰ περάσουν κυρίως εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Th. Bent, στὸν Λιμένα καί στὴν Ἀλυκή, τὸ 1886, καί τοῦ Th. Makridy Bey, στὸν Λιμένα, τὸ 1910, πρβλ. καί Χάϊδως Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θάσου, Δ' Συμπόσιο Θασιακῶν Μελετῶν, Πρακτικά, Θασιακά 12 (2001/03), Ἀφιέρωμα στὴν μνήμη Αὔγουστου Θεολογίτη [Καβάλα 2005], 358 (-ὅπου καί σχετικὴ βιβλιογραφία).

κειτο γιὰ μεγάλο αἰτό, μὲ μῆκος "2 μ. 30 ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς οὐρᾶς (...) καὶ περιφέρειαν ἐν τῷ μέσῳ 2 μ. 10", διαβάζουμε ὅτι ἡ "κοινότης τῆς Παναγίας μετήνεγκεν [αὐτὸ] εἰς τὸ μοναστήριον", ἡ δὲ Αἰγυπτιακὴ Κυβέρνησις τὸ "μετέφερεν εἰς μίαν ἀποθήκην τοῦ λιμένος", ἀπὸ ὅπου "λέγεται ὅτι (...) μετηνέχθη εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Boulag"¹⁶.

Σχετικὲς πληροφορίες ἀνευρίσκουμε καὶ στὸν ἡμερήσιο τύπο τῆς Βασιλεύουσας τῆς ἐποχῆς, ἅμωρος δέ, προφανῶς, τῶν συγκεκριμένων ἀναφορῶν δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ὁ Δημήτριος Χατζῆ Κωνσταντινίδης ἡ καὶ ὁ Γεώργιος Χρηστίδης· ἔτσι σὲ "ἰδιαίτερη ἀλληλογραφία" ἀπὸ τὴν Λιαριγκόβη (σημ. Ἀρναία) τῆς Χαλκιδικῆς, ἀπὸ 8/20 Σεπτεμβρίου 1872, ἡ ὁποία δημοσιεύεται λίγες ἡμέρες ἀργότερα, στὶς 20 (Σεπτεμβρίου)/2 Ὀκτωβρίου 1872, βλ. ἐφ. ΝΕΟΛΟΓΟΣ, ἀρ. φύλ. 1116, 20/2 Ὀκτωβρίου 1872, μαθαίνουμε ὅτι,

"Ἐν Θάσῳ ἀνεκαλύφθη αἰτὸς μαρμάρινος ἱκανοῦ μεγέθους· ὁκτὼ ζεύγη βοῶν ἐχρειάσθησαν ἵνα σύρωσι τὸ σύμβολον τοῦ ὑπάτου τῶν θεῶν Διὸς ἐκ τῆς θέσεως, ἀφ' ἧς ὁ χειμαρρὸς Πλατὺς ἀνεκάλυψε, μέχρι τοῦ λιμένος. Λαβὼν πρόνοιαν ὁ χρηστός καὶ καλὸς πολίτης, ἄλλοτε πρόεδρος Θάσου, κ. Δημ. Χατζῆ Κωνσταντινίδης ἔθηκε τὸ μνημεῖον αὐτὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῷ παρακειμένῳ μονοδριῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἁθλιὸς τις ὁμῶς κάτοικος διέβαλε τὸν καλὸν καὶ ἐνάρετον κ. Δημ. Χατζῆ Κωνσταντινίδην ὅτι δῆθεν θέλει νὰ σφετερισθῇ τὸ ἀγαλμα τοῦτο καὶ ἠνάγκασε διὰ τῶν ῥαδιοῦργων αὐτοῦ τὸν διοικητὴν τῆς νήσου Ἰβραῖμ· Ἐτέμ βέην νὰ λάβῃ αὐτὸ ἐκ τοῦ μονοδρίου καὶ ῥίψῃ ἔξω πρὸ τοῦ λιμένος. Πέπρωται καὶ τὸ λείψανον τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος ἡ νὰ στολίσῃ μουσεῖόν τι τῆς Εὐρώπης, ἡ νὰ θρανωθῇ ὑπὸ βαναύσων χειρῶν καὶ πάθῃ ὅ,τι καὶ ἄλλα πολλὰ ἔπαθον, ὧν συντρίμματα τῆδε κακεῖσε εὐρίσκονται ἐσκορπισμένα. Πόσα ἠρπάγησαν ὑπὸ τοῦ Γάλλου Milleure ἰδίους ὁμιασιν εἶδομεν· ἀλλὰ τίς ἄλλος πλὴν τοῦ ὀρθέντος Δημ. Χατζῆ Κωνσταντινίδου ἔβαλε κραυγὴν καὶ ὁμῶς οὐδεὶς ἤκουσεν αὐτόν".

Κάποιες ἡμέρες ἀργότερα, στὴ 1/13 Νοεμβρίου 1872, ἡ ἴδια ἐφημερίδα, βλ. ἐφ. ΝΕΟΛΟΓΟΣ, ἀρ. φύλ. 1151, 1/13 Νοεμβρίου 1872, ἔρχεται, μέσα ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῶν Συνεδριάσεων τῆς "Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν", νὰ δώσῃ περισσότερες σχετικὲς πληροφορίες, διαβάζουμε:

"Ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς κατὰ τὴν 6/18 Ὀκτωβρίου γενομένης Συνεδριάσεως τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς ἀξιοσημεῖωτα:

Τῷ 1861, ὁπότε ἐπεφορτίσθη δι' ἀποστολῆς εἰς Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὁ κ. Μίλλερ ἐπληροφορήθη ἐν Θάσῳ ὅτι ἐνεθυμῶντο ὅτι ἀπὴντησαν πάλαι ποτὲ ἐν τῇ κοίτῃ χειμαρρῶν, ἀπεξηραμένων νῦν, μεγάλα μαρμάρινα πτηνά. Ὁ σοφὸς οὗτος ἐποίησε μὲν ἀνασκαφὰς τινὰς εἰς τὰ μέρη ἅτινα ἔδειξαν αὐτῷ, ἀλλ' αἱ ἐρευναι αὐτοῦ δὲν προέβησαν μεγάλως καὶ φόβῳ μὴ ἀποβῇ παίγιον μυθώδους τινὸς διηγήσεως καὶ δι' ἑλλειψιν τῶν ἀναγκαζούντων πόρων. Ἡ διήγησις ἐν τούτοις ἦν βάσιμος. Κάτοικός τις ἐν Θάσῳ, ὁ κ. Χρηστίδης, γράφει τῷ κ. Μίλλερ ἐπιστολὴν ἀνακοινωθεῖσαν τῇ Ἀκαδημίᾳ καὶ ἀναγγέλλουσαν ὅτι ἀνεκαλύφθη γιγαντιαῖος αἰτὸς ἐπὶ τῇ οὐρᾷ μῆκος τοῦ ζώου ἐστὶ δύο μέτρων καὶ τεσσαράκοντα ἑκατοστομέτρων, ἡ δὲ μεγάλη αὐτοῦ περιφέρεια, κατὰ τὸ μέσον τοῦ σώματος, ἐστὶν ἐνός μέτρου καὶ εἴκοσι πέντε ἑκατοστομέτρων¹⁷. Τὸ ἀξιοσημεῖωτον τοῦτο τεμάχιον γλυπτικῆς μετεκομίσθη εἰς τὸ γεωτνιαζόν μοναστήριον· ἀλλ' ὁ Αἰγύπτιος διοικητής, ἡ Θάσος ἀνήκει εἰς τὸν Χεδίβην, ἀπῆρτησεν αὐτὸ διὰ τὰς ἐπισημονικὰς συλλογὰς τοῦ ἀντιβασιλέως. Ὁ αἰτὸς τῆς Θάσου εὐρήσει ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Μαριέττη βέν

16. Μ. Δήμητσα, ὁ.π., 848.

17. Ὁ Μ. Δήμητσα δίνει διαστάσεις "περιφερείας ἐν τῷ μέσῳ 2 μ. καὶ 10", Μ. Δήμητσα, ὁ.π..

συστηθέντι και διευθυνομένῳ μουσεῖῳ τοῦ Βουλὰκ ἔντιμιον θέσιν μεταξύ τῶν διαφόρων προτύπων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἅτινα ἤδη κοσμοῦσι τὴν τοῦ μουσεῖου ἐκείνου αἶθουσαν.

Ὁ κ. Ἀδριανὸς Λοιμπεριέ λέγει ὅτι ὠφέλιμον ἤθελεν εἶσθαι νὰ ληφθῇ ἀντίτυπον μέρους τινὸς τοῦ μνημείου ἐκείνου· ὁ τρόπος δι' οὗ εἰσὶν αἱ πτέρυγες ἐπεξεργασμέναι ὑπὸ τοῦ γλυπτοῦ ἤθελε παρᾶσχει ἐνδείξεις περὶ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν δέον ν' ἀναχθῇ ἡ ἐργασία. Ὑπάρχει ἤδη λεπτομέρειά τις ἐξ ἧς ἐπιτρέπεται νὰ φρονῶμεν ὅτι τὸ ἔργον ἐκεῖνό ἐστιν ἀρχαιότατον, ὁ αἰτὸς μὲ συνεπτυγμένης τὰς πτέρυγας φαίνεται ἐπὶ τῶν μεταλλίων καὶ νομισμάτων τοῦ Δ' καὶ Ε' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Δυνάμεθα δὲ νὰ συμπεράνωμεν οὐχὶ ἀπιθάνως ὅτι ὁ αἰτὸς οὗτος ἀνήκεν εἰς ἄγαλμα τοῦ Διὸς, ὃπερ ἀφῆκεν ἴσως λείψανά τινα ἐν τῇ γειτονίᾳ καὶ κολοσσιαίας θὰ εἶχε διαστάσεις".

Ὁ ἐμπλεκόμενος στὴν ἀνεύρεση, καὶ διαφύλαξη, τοῦ γλυπτοῦ Δημήτριος Χατζῆ Κωνσταντινίδης δὲν εἶναι ἄλλος, πιθανότατα, ἀπὸ τὸν γυνὸ τοῦ "Χατζῆ Κωνσταντῆ", τσορμπατζῆ τῆς Παναγίας, πρόχειρα γι' αὐτὸν βλ. Ἀπ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία..., 96-100, 174· ὁ Δημήτριος Χατζῆ Κωνσταντινίδης τὸ 1872 ἤδη ἀναφέρεται στὸν ἡμερήσιο τύπο τῆς Βασιλεύουσας ὡς "ἄλλοτε πρόεδρος Θάσου", γεγονὸς ποῦ μᾶς ἐπι-
τρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ "προέδρου" θὰ ἐξέπεσε πρὶν ἀπὸ τὴν 20 Σεπτεμβρίου 1872, καὶ ὅχι τὸ 1874· τὸ μουσεῖο τοῦ Βουλὰκ, ὅπου φαίνεται νὰ μεταφέρεται τὸ γλυπτό, δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ Αἰγυπτιακὸ Μουσεῖο Ἀρχαιοτήτων τοῦ Καΐρου, στὴν συνοικία τοῦ Βουλαικίου, ὅπου ἄλλοτε ὑφίστατο καὶ ἀνθηρὴ ἑλληνικὴ κοινότητα, μὲ τὸν ναὸ Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, μουσεῖο ποῦ συνεστήθη ἀπὸ τὸν Αὔγουστο-Ἐδουάρδο Μαριέτ πασᾶ, Γάλλο αἰγυπτιολόγο¹⁸.

Ἀργότερα, περὶ τὸ 1883, ὅταν σὲ κῆπο τοῦ Λιμένος θὰ βρεθῇ χέρι μαρμάρينو σὲ ἄριστη κατάσταση, "τριπλάσιο τοῦ φυσικοῦ μεγέθους", ὁ Γεώργιος Χρηστίδης θὰ σπεύσει νὰ κάνει "σχεδιογράφημα" καὶ νὰ τὸ στείλει στὸν Μαργαρίτη Δήμητσα, ὁ ὁποῖος καὶ ἀρνεῖται νὰ ἀποδεχθῇ ὅτι ὁ "κολοσσός", τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ μέρος ἡ χεῖρ, διεσκορπίσθη κατ' ὅλοκληρίαν¹⁹. Δίνουμε κατωτέρω, πρόχειρα, ἐπιγραφές, ἡ εὕρεση τῶν ὁποίων, ἀλλὰ καὶ ἡ δημοσίευση, ὀφείλεται ἐν πολλοῖς στὸν λόγιό ἱατρο-φιλόσοφο τῆς Θάσου²⁰:

ἀρ. 1329 (199) ⇒ Βρέθηκε τὸ 1861 στὸ λιμάνι τῆς Παναγίας, ἐστάλη στὸν E. Miller καὶ δημοσιεύθηκε "κατ' ἀντίγραφον τοῦ Χρηστίδου"²¹.

1332 (202) Ἐπιτύμβια ἀποσπάσματα, βρέθηκαν στὸ λιμάνι τῆς Παναγίας, ἐστάλησαν στὸν E. Miller καὶ δημοσιεύθηκαν "κατ' ἀντίγραφον τοῦ Χρηστίδου"²².

18. Τὶς σχετικὲς μὲ τὴν Θάσο, καὶ τὸν Γεώργιο Χρηστίδη, πλούσιες πληροφορίες, ὅσες ἀνευρίσκονται στὸν ἡμερήσιο τύπο τῆς Βασιλεύουσας τῆς ἐποχῆς, θὰ δώσω συγκεντρωμένες μὲ ἄλλη ἀφορμὴ.

19. Μ. Δήμητσα, ὁ.π., 851.

20. Ἡ ἀναφορὰ σὲ ἐπιγραφὲς βασιζέται στὸ σύνολο τῆς σὲ πληροφορίες ποῦ ἔχουμε ἀπὸ τὸν Μ. Δήμητσα· γιὰ μιὰ συνολικὴ ἀποτίμηση τοῦ ρόλου τοῦ Γ. Χρηστίδη στὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα τῆς Θάσου στὸ δεύτερο, κυρίως, μισὸ τοῦ 19ου αἰῶνος θὰ ἦταν ἐνδιαφέρουσα μιὰ ἐπισταμένη ἐρευνα στὰ ἀρχαιολογικὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ τῶν χρόνων, μάλιστα δὲ στὸ Revue Archéologique, κάτι ποῦ ξεφεύγει ὡστόσο ἀπὸ τοὺς στόχους τῆς παρούσης διαπραγματεύσεως.

21. Μ. Δήμητσα, ὁ.π., 943.

22. Ὁ.π.,

- 1338 (208) – Μαρμάρινες ἐπιγραφές πού περιγράφει, ἀντιγράφει καὶ στέλνει στὸν E. Miller τὸ 1878, ὁ Γ. Χρηστίδης· ὁ Miller τὶς ἀνακοινώνει στὴν Συνεδρίαση τῆς 8ης Νοεμβρίου 1878, στὴν "*Ἀκαδημία τῶν Ἐπιγραφικῶν καὶ Ὁραίων Τεχνῶν*"²³.
- 1341 (211) –
- 1342 (212) Ἐπιγραφή "*ἐκ μαρμάρου λίθου*", ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε "*ὑπὸ τοῦ E. Miller (...) κατ' ἀντίγραφον τοῦ Χρηστίδου*"²⁴.
- 1343 (213) – Ἐπιγραφές "*ἐκ μαρμάρου (;)*", πού ἀνακοινώθηκαν καὶ δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν E. Miller "*κατ' ἀντίγραφον τοῦ Χρηστίδου*"²⁵.
- 1346 (216) –
- 1347 (217) Βρέθηκε ἀπὸ τὸν Χρηστίδη "*ἐν τῇ θέσει τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ*" καὶ ἀνακοινώθηκε στὸν E. Miller, ὁ ὁποῖος τὴν δημοσίευσε "*κατ' ἀντίγραφον*" τοῦ λόγιου ἱατροφιλοσόφου²⁶.
- 1348 (218) Βρέθηκε σὲ κῆπο "*πλησίον τοῦ λιμένος τῆς Παναγίας*" ἀπὸ τὸν Θάσιο ἱατροφιλόσοφο καὶ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν E. Miller "*κατ' ἀντίγραφον τοῦ Χρηστίδου*"²⁷.
- 1351 (221) Βρέθηκε, σὲ κομμάτια, ἀπὸ τὸν S. Reinach, ὁ ὁποῖος καὶ τὴν δημοσίευσε· τὴν ἀντέγραψε ὁ Γεώργιος Χρηστίδης²⁸.
- 1353 (223) Ἀπόσπασμα "*ἐπιτυμβίου μετρικῆς ἐπιγραφῆς*", τὴν ὁποία δημοσίευσε ὁ S. Reinach "*κατ' ἀντίγραφον πεμφθέν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Χρηστίδου*"²⁹.
- 1354 (224) Ἐπιγραφή πού δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν S. Reinach, "*πεμφθεῖσα [αὐτῷ] ὑπὸ τοῦ Χρηστίδου*"³⁰.

23. Ὁ.π., 944-946.

24. Ὁ.π., 946-947.

25. Ὁ.π., 947-948· ὁ Χρηστίδης, σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν E. Miller, κάνει λόγο εἰδικὰ γιὰ τὶς καταστροφές στὴν Θάσο, γράφει: "*Τὸ θέατρον ἐντελῶς σχεδὸν κατεστράφη, καθὼς καὶ πολλαὶ σαρκοφάγοι καὶ πολλαὶ ἀρχαιοτέρες ἀνακαλυφθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν καὶ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν, ἅς τινες ποιοῦνται πρὸς εὐρεσιν μαρμάρων ἵνα οἰκοδομῶσιν οἰκίας, ὁδοὺς καὶ περιβόλους. Ὁ χρόνος ἀπέδειξεν ὅτι μεγάλην ὠφέλειαν παρέσχετε σώσαντες πολλὰς τῶν ἀρχαιοτήτων. Πολὺ πιθανὸν δ' ἐστὶν ὅτι πολλὰ ἐτι ἀρχαιοτέρες κρύπτονται ὑπὸ τὸ ἔδαφος (...)*" (αὐτ. 948), ὅταν δηλαδὴ καταστρέφουμε τὴν κληρονομιά τῶν πατέρων μας, δείχνοντας στὴν πράξη ἀνίκανοι νὰ τὴν διαχειρισθοῦμε, οἱ ξένοι ἀναδεικνύονται, καὶ δίκαια, σὲ σωτῆρες.

26. Ὁ.π., 948-949.

27. Ὁ.π., 949-950.

28. Ὁ.π., 950.

29. Ὁ.π., 951.

30. Ὁ.π..

- 1356 (226) Ὁ Χρηστίδης "ἀνεκοίνωσε τῷ S. Reinach ὅτι πλησίον τοῦ Θεολόγου κατὰ τὸ 1885 εὑρέθη τάφος, ὃν οἱ χωρικοὶ κατετεμάχισαν πρὸς οἰκοδόμησιν μικρᾶς ἐκκλησίας καὶ πολλὰ μικρὰ ἀποσπάσματα ἐπιγραφῶν ἐνετοιχίσθησαν εἰς τοὺς τοίχους, τῶν ὁποίων [μικρὰ ἀποσπάσματα μόνον] κατέρωθωσε νὰ ἀντιγράψῃ". δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν S. Reinach "κατὰ τὸ πεμφθὲν [ὑπὸ τοῦ Χρηστίδου] αὐτῷ ἀντίγραφον"³¹.
- 1359 (229) Ἀκρωτηριασμένο καὶ δυσανάγνωστο ἀπόσπασμα ἐπιγραφῆς, δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν S. Reinach "κατ' ἀντίγραφον [πεμφθὲν] ὑπὸ τοῦ Χρηστίδου"³².
- 1360 (230) Ἀπόσπασμα ἐπιγραφῆς, τὸ ὁποῖο "ἐδημοσίευσεν πανομοιότιπως ὁ S. Reinach κατὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Χρηστίδου"³³.
- 1361 (231) Ἐπιγραφή τοῦ 1708, ποὺ βρέθηκε στὸν Θεολόγο "κεχαραγμένη ἐπὶ τῆς βρύσεως", δημοσιεύθηκε ὑπὸ τοῦ S. Reinach κατ' ἀντίγραφον τοῦ Χρηστίδου"³⁴.
- 1362 (232) Ἀπόσπασμα "ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς", ἡ ὁποία βρέθηκε "ἐν οἰκίᾳ ἀρτίως οἰκοδομηθείσῃ εἰς Λιμένα τῆς Θάσου", δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν S. Reinach "κατὰ πανομοιότυπον πεμφθὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Χρηστίδου"³⁵.
- 1363 (233) Ἀπόσπασμα ἐπιγραφῆς ποὺ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν S. Reinach "κατ' ἀντίγραφον ἀποσταλὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Χρηστίδου"³⁶.
- 1364 (234) Πολύστιχη ἐπιγραφή χαραγμένη ἐπὶ μαρμάρου, τὴν ὁποία τὸ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ὁ Bergman, σύμφωνα μὲ "ἀντίγραφο" ποὺ τοῦ ἔστειλε ὁ Γ. Χρηστίδης, καὶ ἐν συνεχείᾳ διάφοροι, ἐν οἷς καὶ ὁ F. Bechtel, "κατὰ δεῦτερον ἀντίγραφον τοῦ αὐτοῦ Χρηστίδου"³⁷.
- 1425 (295) Ἐπιγραφή χαραγμένη "ἐπὶ ἀετώματος κεκοσμημένου μετὰ φοινικοφύλλου", τὴν ἀνακάλυψε "ἀρτίως", πρὶν ἀπὸ τὸ 1889, ὁ Γ. Χρηστίδης καὶ τὴν ἔστειλε στὸν S. Reinach γιὰ δημοσίευσιν³⁸.

31. Ὁ.π., 952.

32. Ὁ.π..

33. Ὁ.π..

34. Ὁ.π., 953.

35. Ὁ.π..

36. Ὁ.π..

37. Ὁ.π., 954-955.

38. Ὁ.π., 970.

- 1426 (296) – Ἐπιγραφές ποὺ ἀνακαλύφθηκαν στὴν Θάσο, ἡ μὲ ἀρ.
1429 (299) 1427 (297) πλησίον τῆς Παναγίας, ἀπὸ τὸν λόγιον ἱατρο-
φιλόσοφον Γ. Χρηστίδην καὶ "ἐπέμφθησαν τῷ κ. S. Reinach,
ὅστις ἐδημοσίευσεν αὐτάς"³⁹.
- 1596 (477) – Ἐπιγραφές ποὺ βρέθηκαν στὸν Λιμένα τῆς Θάσου ἀπὸ
1599 (480) τὸν Γ. Χρηστίδην καὶ δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν S. Reinach,
"κατ' ἀντίγραφον ἀποσταλὲν αὐτῷ" ἀπὸ τὸν λόγιον
ιατροφιλόσοφον⁴⁰.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσπάθεια, ποὺ φαίνεται νὰ κατέβαλε ὁ Γεώργιος Χρηστίδης γιὰ τὴν καταγραφή καὶ τὴν δημοσίευση τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θάσου, μᾶς μορφῆς "δημοτολογίων" ἀρχαίων δήμων καὶ κοινοτήτων τῆς νήσου⁴¹, ὁ ἴδιος φρόντισε καὶ γιὰ τὴν συγκέντρωση ἀρχαίων καὶ τὴν δημιουργία μιᾶς προσωπικῆς συλλογῆς γλυπτῶν, ἀρχαιοτήτων ἐν γένει, νομισμάτων καὶ δακτυλιολίων· οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχουμε ἀπὸ σύγχρονους τοῦ Θάσιου ἱατροφιλοσόφου ἀρχαιολόγους καὶ περιηγητὲς εἶναι ἐνδεικτικῆς. Ὁ S. Reinach, λ.χ., κάνει λόγο γιὰ τὰ νέα προσκλήματα μὲ τὰ ὁποῖα πλουτίζεται, τὸ 1886, ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ τοῦ Γεωργίου Χρηστίδου, πρόκειται γιὰ δύο μαρμάρινα ἀκέφαλα ἀγαλμάτια ποὺ παριστάνουν τὸν Ἀσκληπιό, "μεθ' ἐνὸς ἐπιταφίου συμποσίου"⁴². μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ λόγιος ἱατροφιλόσοφος φαίνεται νὰ ἔστειλε στὸν S. Reinach πρόχειρον "σχεδιογράφημα" τοῦ ἐπιταφίου, τὸ ὁποῖο ὁ τελευταῖος δὲν μπόρεσε νὰ δημοσιεύσει "διὰ τὴν ἀτέλειάν του"⁴³. Ἄλλοτε πάλι, ἀρκετὰ ἀργότερα, περὶ τὸ 1895, ἡ λίγο πρὶν, ὁ Γεώργιος Χρηστίδης ἀποστέλλει στὸν S. Reinach φωτογραφίες ἀρχαιοτήτων ποὺ προφανῶς εἶχε στὴν κατοχὴ του· πρόκειται γιὰ μαρμάρينو ἀγαλμα ποὺ παρίστανε γυναῖκα καὶ κεφαλὴ πωγωνοφόρου ἀνδρός⁴⁴. Ἀποκαλυπτικότερος, ἀναφορικῶς μὲ τὶς ἀρχαιολογικὰς συλλογὰς τοῦ λόγιου ἱατροφιλοσόφου, εἶναι ὁ περιηγητὴς βαρόνος E. de Mandat-Grancey, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ἐπισκέπτεται τὴν Θάσο, καὶ εἰδικότερα τὴν Παναγία, πρὸς τὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1890, ἀκριβῶς διότι "ἤλπιζε ἐκεῖ νὰ συναντήσῃ τὸν γιατρὸ Γεώργιο Χρηστίδην, πολὺ γνωστὸ καὶ ἀγαπητὸ στοὺς Γάλλους ἀρχαιολόγους"⁴⁵. ὁ δε

39. Ὁ.π., 971-972.

40. Ὁ.π., 999.

41. Ὁ.π., Α1, ι' -ια'.

42. Ὁ.π., Α2, 851 (- ἡ παρουσίαση τοῦ "ἐπιταφίου συμποσίου" εἶναι σαφής, διαβάζουμε: "(...) δεξιᾷ παρίσταται ὁ ἀποθανὼν ἐστεμμένος καὶ ἐπὶ κλίνῃς κατακείμενος καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ὑψομένης κρατεῖ κέρας (...) Ἀπώτερον δ' αὐτοῦ κᾶθηται γυνὴ πενθίμως κεκαλυμμένη (...) τὰ δὲ παρακολουθοῦντα πρόσωπα ἀριστερὰ τοῦ ἀναγλύφου εἰσὶ τρεῖς γυναῖκες καὶ τρεῖς παῖδες").

43. Ὁ.π..

44. Ὁ.π., 1000.

45. Ἀπ. Βακαλόπουλου, Ὁ περιηγητὴς βαρόνος E. de Mandat-Grancey γιὰ τὴ Θάσο κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, Α' Συμπόσιο "Ἡ Καβάλα...", 105-111 (- τὴν ἴδια μελέτη βλ. καὶ στὸν τόμο: *Παγκαρπία Μακεδονικῆς Γῆς*, Θεσσαλονίκη 1980, 629-636), καὶ εἰδικότερα τοῦ ἰδίου, *Ἱστορία...*, 155· ἐπιβεβαίωση τῆς

Mandat, καὶ ἡ συνοδεία του, φθάνει στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ, ὅποτε ἀπὸ τὴν "πόρτα τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ βρισκόταν κοντὰ στὸν μύλο, προβάλλει ἓνας γέροντας, ὁ γιατρός Χρηστίδης"⁴⁶, ὁ ὁποῖος τοὺς χαιρετᾷ σὲ ἄπταιστα γαλλικὰ καὶ τοὺς ὁδηγεῖ σὲ ἓνα δωμάτιο, γραφεῖο καὶ φαρμακεῖο μαζί, "γεμάτο ἀπὸ γλυπτὰ καὶ διάφορες κάσες"⁴⁷. Στὴν συνέχεια, "ἀνοίγοντας τὴν μιὰ κάσα μετὰ τὴν ἄλλη, ἀρχίζει νὰ ἀπλώνει τοὺς θησαυροὺς του σὲ ἀρχαῖα νομίσματα, δακτυλιολίθους κ.λπ., ἐμπρὸς στὰ ἐκπληκτὰ μάτια τῶν ἐπισκεπτῶν του"⁴⁸. Τοὺς συγκεκριμένους θησαυροὺς, τοὺς ὁποῖους φαίνεται νὰ εὑρισκαν οἱ Θάσιοι χωρικοὶ στὰ χωράφια τους, τοὺς ἀπέκτησε ὁ λόγιος ἱατροφιλόσοφος ἀμειβόμενος μὲ αὐτοὺς γιὰ τὸν κόπο του, ὅταν τοὺς θεράπευε ἀπὸ τὶς διάφορες ἀρρώστειες⁴⁹. σημείωνε μάλιστα ὁ Γεώργιος Χρηστίδης, ἀστεειευόμενος πιθανότατα στοὺς "ξένους του, οἱ ὁποῖοι ἀποθαύμαζαν τὸ ἀληθινὸ βουναλάκι ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα εὐρήματα", ὅτι τὰ συγκεκριμένα ἀρχαῖα ἦταν ἡ "προοία τῆς κόρης του Πηνελόπης"⁵⁰.

Δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἡ πρώτη φορὰ ποὺ γίνεται λόγος γιὰ τὴν συλλογὴ ἀρχαιοτήτων τοῦ λόγιου ἱατροῦ τῆς Θάσου, ἀρκετὰ χρόνια πρὶν τόσο ὁ S. Reinach, ὅσο καὶ ἄλλοι, "μιλοῦσαν μὲ πολὺ ἐνθουσιασμό γιὰ τὴν πλούσια ἰδιωτικὴ συλλογὴ ἀπὸ δακτυλιολίθους ποὺ εἶχε ὁ Ἕλληνας γιατρός"⁵¹. Πόσο πλούσια, καὶ πόσο σημαντικὴ, μπορούσε νὰ εἶναι ἄραγε μιὰ συλλογὴ ποὺ ὡς σήμερα ἐξακολουθεῖ νὰ προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον ξένων, ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων, ἀρχαιολόγων, ποὺ θὰ ἤθελαν προφανῶς νὰ γνώριζαν τὸ περιεχόμενο καὶ ἀσφαλῶς τὴν τύχη της⁵². ἀγαθὴ μοῖρα, θὰ μπορούσα

συγκεκριμένης πληροφορίας ἔχουμε καὶ ἀπὸ ἐγγραφο τοῦ Ὑποπροξενείου Καβάλας, μὲ ἡμερομηνία 29 Ἰανουαρίου 1901, πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ὅταν συστήνοντας τὸν Γεώργιο Χρηστίδη ὁ Γ. Σάρρος γράφει: "Ὁ ἀναφερόμενος εἶναι χρηστὸς ὁμογενὴς καὶ θερμὸς πατριώτης, ἐργασθεὶς ἐν Θάσῳ ἀνεκαθεν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ιδέας, ἐπὶ 40/ετίαν, γνωστὸς καὶ εἰς τὴν Κεδύβικὴν Κυβέρνησιν (...) εἶναι ἐν τέλει γνωστὸς καὶ εἰς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ ἀρχαιολόγους, ὁ μόνος δὲ μεθ' οὗ δύναται νὰ ἐπικοινωνήσῃ ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν νῆσον Εὐρωπαῖος", Π. Γεωργαντζῆ, ὁ.π., 160, 170.

46. Ἀπ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία..., 155.

47. "Ὁ.π." τὸ 1901 ἀκόμη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἐγγραφο τοῦ Ὑποπροξενείου Καβάλας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν (29 Ἰανουαρίου 1901), ὅταν, ὅπως εἶδαμε, ὁ Γ. Σάρρος ἐπείχειρε νὰ συστήσῃ τὸν Γ. Χρηστίδη στὶς ἑλληνικὲς διπλωματικὲς ἀρχές, ἓνα ἀπὸ τὰ "προτερήματα" τοῦ λόγιου "ἱατροφιλόσοφου" εἶναι πὼς "ἔχει ἀρίστην συλλογὴν ἀρχαιοτήτων τῆς Θάσου (...)", ἐνδεικτικὸ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο χειρίσθηκε ὁ Γ. Χρηστίδης τὸ θέμα τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ πρὸς τὶς ἑλληνικὲς ἀρχές, βλ. Π. Γεωργαντζῆ, ὁ.π..

48. Ἀπ. Βακαλόπουλου, ὁ.π.: τὴν ἴδια εἰκόνα γιὰ τὸν Γ. Χρηστίδη δίδει καὶ ὁ L. De Launay, ποὺ ἐπισκέπτεται τὸ νησί κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 19ου αἰῶνος, τὸν περιγράφει ὡς "τύπο αὐθεντικοῦ ἀλλημιστῆ περιτριγυρισμένον ἀπὸ σωροὺς βιβλία, ἀρχαῖα γλυπτὰ καὶ νομίσματα", βλ. L. De Launay, Chez les Grecs de Turquie- Les pays et les moeurs, Παρίσι 1897, 138, πρβλ. καὶ Χάϊδους Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ὁ.π., 358.

49. "(...) ἀμειβόμενος ἀπὸ τοὺς ἀρρωστούς χωρικοὺς μὲ τὶς ἀρχαιοτέρες ποὺ ἐκείνοι ἔβρισκαν στὰ χωράφια τους", βλ. Ἀπ. Βακαλόπουλου, ὁ.π..

50. "Ὁ.π..

51. Ἀπ. Βακαλόπουλου, ὁ.π., 154.

52. Εὐλόγα, κατὰ καιροὺς, ἐνδιαφέρθηκαν καὶ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Καβάλας.

νὰ πῶ, μὲ βοήθησε νὰ προσεγγίσω τὸ περιεχόμενο τῆς συλλογῆς δακτυλιολίθων, κυρίως, καὶ νομισμάτων τοῦ Γεωργίου Χρηστίδη, ὅταν τὸν τελευταῖο χρόνο, γιὰ ἄλλον λόγο, διεξήλθα, σὲ μικροταινίες πού ἔχει στὴν κατοχή του τὸ Ἐργαστήριο Παλαιογραφίας τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου, σελίδα-σελίδα ὅλους τοὺς τόμους τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁵³. Στὸν πρώτο ἤδη τόμο, αὐτὸν πού ἀρχίζει μὲ ἀναφορά στὰ ἐγκαίνια τοῦ Ἰνστιτούτου, πού ἔγιναν στὴν Βασιλεύουσα στίς 26 Φεβρουαρίου 1895, ἡ ἔκδοσι γίνεται ἀπὸ τὸ "Οἰκονομικὸ Τυπογραφεῖο" τῆς Ὁδησοῦ τὸ 1896, τὸ ἐνδιαφέρον μου κίνησε κείμενο στίς σελίδες τῶν Χρονικῶν, ρωσισί, μὲ τίτλο "ΘΑCOCB"⁵⁴. ἡ μετάφραση τοῦ σχετικοῦ κειμένου ἦταν ἀποκαλυπτική. Φαίνεται ὅτι ὁ Γεώργιος Χρηστίδης ἀμέσως μόλις ἀνοίξε τις πύλες του τὸ Ρωσικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ 1895⁵⁵, ἔσπευσε νὰ δώσει πληροφορίες γιὰ τὴν συλλογὴ νομισμάτων καὶ δακτυλιολίθων πού κατεῖχε, γιὰ "τὴν προίκα τῆς θυγατέρας του". γνωστὸ εἶναι ὅτι μὲ τὴν ἐναρξὴ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰνστιτούτου "ἀπολύθηκε ἐγκύκλιος σὲ ὅλους τοὺς προξένους τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας" στὴν Ἀνατολή, ἀπὸ τοὺς ὁποίους "ζητήθηκε περιγραφή μονῶν, ἱερῶν ναῶν, διαφόρων ἱστορικῶν μνημείων, χειρογράφων, παλαιοτύπων, νομισμάτων" κ.λπ., παρακαλοῦσαν, ἐπίσης, "νὰ ἀναζητηθοῦν στίς τοπικὲς ἀγορὲς καὶ νὰ προμηθευθοῦν ἐπιγραφές, τετρακόττες, μολυβδόβουλλα, νομίσματα" κ.ἄ.⁵⁶ Ἐλαβε γνώση, ἐμμέσως, τῆς συγκεκριμένης ἐγκυκλίου, καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν Ρώσων γιὰ "προμήθεια" ἀρχαιοτήτων "ἀπὸ τις τοπικὲς ἀγορὲς", ὁ Γεώργιος Χρηστίδης, εἶναι ἄγνωστο· ἐντύπωση ὅμως προκαλεῖ τὸ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θάσιος ἱατροφιλόσοφος δὲν φαίνεται νὰ ἔχει κάποια ἀνάλογη ἐπικοινωνία μὲ τὸ ἀντίστοιχο Ἑλληνικὸ Ἰδρυμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῶν χρόνων, τὸν Ἑλληνικὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο, πού ἀπὸ τις ἀρχὲς τις δεκαετίας τοῦ 1870 ἤδη προστρέχει καὶ συντηρεῖ ἀάμπολλα σχολεῖα τῆς περιοχῆς, χρηματοδοτεῖ ἔρευνες γιὰ καταγραφή ἀρχαιοτήτων, ἐπιγραφῶν, χειρόγραφων κωδίκων, μολυβδοβούλλων κ.λπ.⁵⁷

Ἀξίζει νὰ προσεχθεῖ ὅτι ἀρκετὰ χρόνια πρὶν, ἀπὸ τὰ χρόνια πού ὁ Γεώργιος Χρηστίδης ἀλληλο-

53. Κατάλογο τοῦ ἀποκειμένου ὕλικου στὸ Ἐργαστήριο βλ. *Κ. Γ. Παπάζογλου*, Κατάλογος ἀρχαίου ὕλικου τοῦ Ἐργαστηρίου Παλαιογραφίας, ΑΠΟ-ΦΩΝΗΣ 1 (2000/01), 141-148.

54. Izvestija Russkago Arheologičeskago Instituta v Konstantinopole 1 (1896), 20 (- "Hronika ΘΑCOCB"), πρβλ. καὶ "Χρονικά περὶ ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων (...) Περί τῶν ἐν Θάσῳ ὑπὸ κ. Χρηστίδου", *Γ. Βεγλερῆ*, Τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Αὐτοκρατορικὸν Ρωσικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον, ΕΑ 20 (1895/96), 390.

55. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἱδρυση τοῦ Ἰνστιτούτου βλ. *Κ. Παπουλίδη*, Τὸ Ρωσικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο Κωνσταντινουπόλεως (1894-1914), Θεσσαλονίκη 1987, 57-75.

56. Ὁ.π., 68.

57. Πρόχειρα βλ. *Τατιάνας Σταύρου*, Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος-Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 1967, 16, 25, 45-52, 78-80, 235-236, κ.ἄ.

γραφεί με τὸ Ρωσικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο Κωνσταντινουπόλεως, ἡ "Ἀδελφότης Φοῖνιξ" ἀπὸ τὴν Παναγία τῆς Θάσου ἀπευθύνεται, πιθανότατα διὰ τοῦ ἰδίου τοῦ Γ. Χρηστίδη, στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο τῆς Βασιλεῦσας ζητώντας βοήθεια· στίς 20 Μαΐου 1874, λ.χ., στὴν Συνεδρίαση Τῆς τοῦ Συλλόγου, προεδρεύοντος "τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καλλιάρχου", ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ τῆς "Ἀδελφότητος ὁ Φοῖνιξ ἐν Παναγίᾳ τῆς Θάσου (...)" ἀπὸ 15 Ἀπριλίου, δι' ἧς ἀγγέλλει τὴν σύστασιν καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς ἐπικαλοῦμένη τὴν ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν τοῦ Συλλόγου ὑποστήριξιν καὶ ἐπισυνάπτουσα ἀντίγραφον τοῦ κανονισμοῦ αὐτῆς", λίγο ἀργότερα, στίς 21 Ἀπριλίου 1875, στὴν Συνεδρίαση ΥΠ', προεδρεύοντος καὶ πάλι "τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καλλιάρχου", ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ τῆς ἰδίας Ἀδελφότητος, ἀπὸ 31 Μαρτίου, "δι' ἧς ἐπικαλεῖται τὴν ὕλικὴν τοῦ Συλλόγου ἀρωγὴν ὑπὲρ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς", ἐνῶ στίς 9 Μαΐου 1876, κατὰ τὴν "ἐπέτειο ἑορτῇ" τοῦ Συλλόγου, προεδρεύοντος "τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Πασπάτη", ἀναγινώσκεται ἡ ἐκθεσις τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συλλόγου, ὅπου, καὶ σχετικὰ, σημειώνεται: "Ἐκ τῆς Παναγίας τῆς Θάσου ἡ Ἀδελφότης ὁ Φοῖνιξ ζητεῖ προσηκόντως τὴν συνδρομὴν τοῦ Συλλόγου, διότι ἐπὶ τῆς μικρᾶς ἐκείνης νήσου ἡ φιλομουσία τῶν κατοίκων ἱδρυσε πολλαχοῦ παιδευτήρια περιέχοντα ἐν συνόλῳ 550 μαθητὰς. Ἐκ τῶν δέκα χωρίων πάντα σχεδὸν κέκηνται ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα, ἐν ἑξ αὐτῶν ἔχει καὶ ἀλληλοδιδασκικὸν καὶ ἑλληνικόν, ἐνὸς ἄλλου τὸ σχολεῖον ἐκλείσθη ἐνεκα διχονοιῶν καὶ ἑτέρου διελύθη ἐνεκα ἐλλείψεως πόρων", πρβλ. ΕΦΣΚ Θ' (1875/95), Πρακτικά, 205, 236, Γ' (1875/76), Πρακτικά, 192. Τὶς ἀνωτέρω πληροφορίες γιὰ ὑπαρξὴν, κατὰ τὰ συγκεκριμένα χρόνια, σχολείων σὲ κάθε σχεδὸν χωριὸ τῆς Θάσου φαίνεται νὰ συμμερίζεται καὶ ὁ Μ. Μελίρριτος, Περιγραφή ἱστορικῆ καὶ γεωγραφικῆ ὑπ' ἐκκλησιαστικὴν ἔποψιν τῆς Θεοσώστου ἐπαρχίας Μαρω네ίας, Κωνσταντινουπόλις 1871, 66-70, διαφορετικῆς ὥστόσο εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ Ν. Σχινᾶ, Ὀδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας, Ἠπειροῦ, νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ Θεσσαλίας, Ἐν Ἀθήναις 1887, 847, κάνει λόγο γιὰ μικρὸ ἀριθμὸ μαθητῶν στὸ νησί καὶ γιὰ χαμηλὸ ἐπίπεδο παρεχόμενης ἐκπαιδεύσεως, λίγα ὥστόσο χρόνια ἀργότερα, στίς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνος, περὶ τὸ 1906, καταγράφονται 11 δημοτικὰ καὶ 1 νηπιαγωγεῖο, στὰ ὁποῖα φοιτοῦν 1.261 μαθητὲς καὶ μαθήτριες, βλ. Κ. Μανάφη, Χωριά, κάτοικοι, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς νήσου Θάσου, Θασιακὰ 6 (1989), Τμητικὸς Τόμος Ἀπόστολου Βακαλόπουλου, 86-92, πρβλ. σχετικὰ καὶ Κ. Χιόνη, Ἡ παιδεία στὴν Θάσο κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, Α' Συμπόσιο Θασιακῶν Μελετῶν, Πρακτικά, Θασιακὰ 7 (1990/91), Ἀφιέρωμα στὴν μνήμη Γεωργίου Μπακαλάκη [Καβάλα 1992], 427-462, ἐνῶ τὸ 1900, ὅπως φαίνεται ἀπὸ "Στατιστικὴ τῶν Σχολείων τῆς Θάσου" (20 Ἰουνίου 1900), ὑπογραφόμενῃ ἀπὸ τὸν Γ. Σάρρο, στὰ σχολεῖα τοῦ νησιοῦ φοιτοῦσαν 1.145 μαθητὲς καὶ μαθήτριες, βλ. Π. Γεωργαντζῆ, ὁ.π., 159-160, 169. Πρόεδρος, κατὰ τὸ συγκεκριμένον χρονικὸ διάστημα, στὴν Ἀδελφότητα Φοῖνιξ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν λόγιον ἱατροφιλόσοφον, στὸν ἡμερησίον τύπον τῆς Βασιλεῦσας τῆς ἐποχῆς ἀνευρίσκουμε καταχώρησιν μετὰ τίτλον "Ἡ ἐν Παναγίᾳ Θάσου Ἀδελφότης Φοῖνιξ", κείμενο τῆς ἰδίας τῆς Ἀδελφότητος ὑπογραφόμενον ἀπὸ τὸν πρόεδρον "Γ. Μ. Χρηστίδην", τὸν γραμματέα "Γ. Λασκαρίδην" καὶ τὸν ταμία "Γ. Προκοπίδην", σταλμένον ἀπὸ τὴν Παναγίαν Θάσου στίς 15/27 Ἀπριλίου 1874, μετὰ τὸ ὁποῖο καὶ εὐχαριστοῦν τὸν διοικητὴ τῆς Θάσου Ἰβραὴμ Ἀσαφὴ βέην, τὸν μητροπολίτη Μαρωνείας Ἀνθίμο, τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Κλήμεντα Ζαφειρόπουλον καὶ τὸν Παρθένιον, ἡγούμενον τοῦ "ἐν τῇ νήσῳ μας μονυδρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου", γιὰ τὶς πρὸς τὴν Ἀδελφότητα προσφερθεῖσες ὑπηρεσίαι τους, βλ. ἐφ. ΝΕΟΛΟΓΟΣ, ἀρ. φύλ. 1592, 13/25 Μαΐου 1874, γιὰ τὴν Ἀδελφότητα Φοῖνιξ σήμερον βλ. ἈΘ. Καραθανάση-Γ. Μπάκα, Θασιακὰ ἐκπαιδευτικὰ (1860-1910), Γ' Συμπόσιο Θασιακῶν Μελετῶν, Πρακτικά, Θασιακὰ 10 (1996/97) [Καβάλα 2001], 340-344).

Κατωτέρω δίνουμε μετάφρασιν τοῦ κειμένου τῆς περιγραφῆς τῆς συλλογῆς τοῦ Γεωργίου Χρηστίδη, ὅπως αὐτὸ δημοσιεύθηκε στὴν ἐπετηρίδα τοῦ Ἰνστιτούτου ("ΘΑCOCB"), γιὰ τὴν μετάφρασιν φρόντισε ὁ φίλος κ. Ν. Ρουδομέτωφ:

ΘΑΣΟΣ

Ὁ κύριος Γ. Μ. Χρηστίδης ἀνακοινώνει στὸ Ἰνστιτοῦτο περιγραφή τῆς συλλογῆς ἀρχαιοτήτων ποὺ δημιούργησε κατὰ τὸ χρόνον πολυετοῦς παραμονῆς στὸ νησί. Σὲ αὐτὴ κύριο μέρος ἀποτελεῖ μεγάλη συλλογὴ τοπικῶν ἀρχαίων νομισμάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 170 εἶναι χάλκινα καὶ 9 ἀργυρᾶ, στὸν ἀριθμὸ τῶν τελευταίων καταλέγονται δύο τετράδραχμα καὶ ἓνα μονόδραχμο ποὺ φέρει ἀπεικόνιση γονυκλισίας τοῦ Ἡρακλῆ· ἀκολουθοῦν μετὰ 142 νομίσματα διάφορων ἑλληνικῶν πόλεων, 9 ἀργυρᾶ ἀθηναϊκὰ (- ἓνα βάρους 16 γραμμαρίων), 228 ρωμαϊκὰ καὶ 87 βυζαντινὰ. Στὴν κατοχὴ τοῦ κυρίου Χρηστίδη εὐρίσκονται, ἐπίσης, τρία ἀγαλματίδια· τὸ πρῶτο εἶναι χρυσό, βάρους 3 γραμμαρίων, ὕψους 0,03 μ., ἐσωτερικὰ εἶναι κοίλο, ἀπεικονίζει, κατὰ τὴν γνώμη τοῦ κατόχου, τὴν Ἀρτεμὴ ἢ κάποια χορεύτρια, ἡ ἐργασία δὲν εἶναι χυτὴ, ἀλλὰ σκαλιστὴ καὶ ἀρκετὰ καλλιτεχνικὴ, στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ἀγαλματιδίου εἶναι τοποθετημένος κρίκος γιὰ νὰ κρεμασθεῖ σὲ περιδέριον. Τὸ δεύτερο ἀγαλματίδιο εἶναι ἀπὸ ἄργυρο, βάρους 10 γραμμαρίων καὶ ὕψους 0,032 μ., ἀναπαριστᾷ γυναῖκα φέρουσα στὰ χέρια νεογνό, τὸ ἀγαλματίδιο ἔχει βάση καὶ μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ὀρθίον, κατὰ τὴν γνώμη τοῦ κατόχου σὲ αὐτὸ φανερώνεται ἐπιρροὴ ἀσσυριακῆς ἢ αὐγυπτιακῆς τέχνης. Τὸ τρίτο ἀγαλματίδιο, βάρους ἐπίσης 3 γραμμαρίων καὶ ὕψους 0,026 μ., ἀπεικονίζει ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος παίζει κάποιο μουσικὸ ὄργανο. Ἡ συλλογὴ τοῦ Γεωργίου Χρηστίδη συμπληρῶνεται μὲ 7 καμέες (- δακτυλιολίθους), ἐκ τῶν ὁποίων μιὰ μὲ τὴν κεφαλὴ τοῦ Δία, ἄλλη μὲ τριήρη, τρίτη μὲ τὴν Ἀρτέμιδα καὶ τὸν σκύλο τῆς, τέταρτη μὲ ἀπεικόνιση κοκκορομαχίας κ.λπ.⁵⁸

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ συγκεκριμένου πρὸς τὸ Ρωσικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς Κωνσταντινουπόλεως διαβήματος τοῦ λόγιου ἱατροφιλοσόφου τῆς Θάσου δὲν εἶναι γνωστό, ἄλλωστε, ἐνῶ ἔχουμε πλήρη σχεδὸν κατάλογο τῆς συλλογῆς τῶν χειρῶν κωδίκων τοῦ ὡς ἄνω Ἰνστιτούτου, δὲν ἔχουμε κατάλογο τῶν ἀρχαιολογικῶν συλλογῶν του, οὔτε πληροφορίες σαφεῖς γιὰ τὴν τύχη τους, ὥστε νὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐντοπίσουμε κάποιο ἔστω ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τῆς συλλογῆς τοῦ Γεωργίου Χρηστίδη⁵⁹. Ἄγνωστη εἶναι καὶ ἡ τύχη τῶν ἀρχαίων γλυπτῶν καὶ ἀναγλύφων, ποὺ εἶδαμε νὰ ἔχει στὴν κατοχὴ του ὁ Θάσιος λόγιος· ὥστόσο οἱ πληροφορίες

58. Ὅτι ἀπὸ περιοχῆς τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας "ἀπαλλοτριοῦνται", κατὰ τὰ συγκεκριμένα χρόνια, νομίσματα καὶ ἀρχαιοτήτες, γίνεται γνωστὸ στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο τῆς Βασιλεύουσας ἀπὸ "ἐπιστολὴν τινος ἐκ Πόρτο Λαγῷ", στίς 22 Νοεμβρίου 1871, στὴν Συνεδρίαση ΤΔ' τοῦ Συλλόγου, "προεδρεύοντος τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καραπάνου", ἀναγινώσκεται "περικοπὴ ἐπιστολῆς τινος ἐκ Πόρτο Λαγῷ διαλαμβανούσης ὅτι περὶ τὰς ἀρχαίας πόλεις Ἀβδηρα, Ἀμφίπολιν καὶ Φιλίππους ἀνακαλύπτονται καθ' ἐκάστην νομίσματα καὶ ἄλλαι ἀρχαιοτήτες, αἵτινες ἀπαλλοτριοῦνται, καὶ ἐφιστάσης ἐπ' αὐτῶν τὴν προσοχὴν τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου", πρβλ. ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, 232.

59. Κ. Παπουλίδη, ὁ.π., 130-131, 191-223 (- γιὰ τὰ ἀποκείμενα σήμερον στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς Πετροπόλεως χειρόγραφα).

που μᾶς δίνει ὁ κατ' ἐξοχὴν γνώστης τῶν ἀρχαιολογικῶν πραγμάτων τῆς περιοχῆς, αὐτὸς ποὺ ὀργάνωσε τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα στὴν Καβάλα, ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ 1930, κατοπινὰ καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ὁ Γεώργιος Μπακαλάκης, εἶναι ἀποκαλυπτικές· ἀναφερόμενος στὶς ἀρχαιότητες ποὺ κατεῖχε μὴ καπνικὴ ἐταιρεία τῆς Καβάλας, ἡ γνωστὴ ὡς "Αὐστρουγγρική", ἡ "Ἐταιρεία Wix", σημειώνει: "(...) ἓνα μουσειακὸ κομμάτι, ἡ κεφαλὴ τοῦ κοῦρου Wix ἀπὸ τὴν Θάσο, εἶχε φύγει πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὸ νησί καὶ ἀπὸ τὴν Καβάλα, στὶς ἀρχὲς ἤδη τοῦ αἰῶνα μας καὶ βρισκόταν μέχρι τινὸς στὴν Βιέννη, πάντοτε στὴν κατοχὴ τοῦ Adolf Wix de Zslno (...) ἦταν γνωστὸς ὁ τότε προμηθευτὴς τοῦ ξένου· Γεώργιος Χρηστίδης, ἀπὸ τὴν Παναγιά τῆς Θάσου, μὲ τ' ὄνομα τοῦ ὁποῖου καὶ τὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου ἔχει ἓνα ἄλλο θασίτικο κοῦρο, δῶρο τοῦ Βουλγαρίδη, κι ἄλλα θασίτικα ἔργα εἶχαν ἄλλες συλλογές"⁶⁰. Ἀπορία ἀσφαλῶς προκαλεῖ τὸ γεγονὸς πῶς ὁ Γεώργιος Χρηστίδης, σύμφωνα μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ Μαργαρίτη Δήμητσα, διαδῆλωνε τὸ 1865 καὶ δὲν ἐπέτρεπε στὸν E. Miller τὴν "ἀπαγωγὴ" τοῦ "ἀρχαῖου ἀναγλύφου ἐκ τοῦ Λιμένος"⁶¹, καὶ παραλλήλως ὁ ἴδιος φρόντιζε γιὰ τὴν "ἐξαγωγή" πολύτιμων ἀρχαίων γλυπτῶν ἀπὸ τὴν Θάσο, ἀποδεχθεῖς τὶς "ἀπόψεις τῶν ξένων ὅτι σώζονται ἐτσι τὰ ἀρχαῖα", ὅταν μάλιστα ὁ Χρηστίδης τόσο πολὺ ἀγωνίσθηκε γιὰ τὴν προώθηση τῶν ἐθνικῶν θεμάτων στὸ νησί· ... ἄγνωστες οἱ βουλὲς τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ πόσο σημαντικὸ ἦταν τὸ πρόβλημα κατοχῆς καὶ "χρήσεως", ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ἀρχαιοτήτων στὸ νησί τῆς Θάσου, ὡς καὶ τὶς ἀρχὲς ἀκόμη τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενο μιᾶς ἐκ τῶν πρώτων διακηρύξεων τῆς "Διοικήσεως τῆς Θάσου", ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της, ἀπευθυνόμενης "πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου", μὲ ἡμερομηνία 22 Νοεμβρίου 1912, ὅπου μεταξὺ ἄλλων διαβάζουμε: "Ἀπαγορεύομεν ἀπολύτως τὴν ἐνέργειαν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν καὶ

60. Γ. Μπακαλάκη, ὁ.π., 143· ἡ οἰκογένεια Wix φαίνεται ὅτι συνεκέντρωσε, μέσω "προμηθευτῶν", στὴν οἰκία της, στὸ σημερινὸ Δημαρχεῖο Καβάλας, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀποθήκες τῆς Ἐταιρείας, πάμπολλες ἀρχαιότητες, ποὺ ἀργότερα φυγάδευσε στὸ ἐξωτερικὸ, ὅπως σημειώνει ὁ Γ. Μπακαλάκης "(...) στὰ χρόνια 1933-36 ἡ Αὐστρουγγρική Ἐταιρεία ἦταν ἀπροσπέλαστη, οὔτε γιὰ τὴν κατὰ νόμον ὑπόβολή δήλωσης, ὅτι ἔχουν τυχόν στὴν κατοχὴ τους ἀρχαῖα, οὔτε γιὰ τὴν καταγραφή τους ἀπὸ τὸν ἀρμόδιο ἀρχαιολογικὸ ὑπάλληλο, μποροῦσε νὰ γίνῃ λόγος" (αὐτ.), δὲν εἶναι δὲ τυχαῖο ὅτι στὴν κατοχὴ τῆς οἰκογένειας Wix θὰ περάσει καὶ τὸ γνωστὸ ἀνάγλυφο, προερχόμενο ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, τοῦ 1911, τὸ ὁποῖο τελικὰ θὰ βρεθεῖ, τὸ 1955, στὴν κατοχὴ τοῦ Μουσείου J. Paul Getty στὸ Μαλιμπού τῶν ΗΠΑ, βλ. σχετικὰ Χάϊδως Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ὁ.π., 368. Τὰ ἴδια ὡστόσο χρόνια, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρὶν, ἡ "ἐξέχουσα κυρία Wix" ἐμφανίζεται νὰ προσφέρει 20 τουρκικὲς λίρες "πρὸς θεραπείαν ἀναγκῶν τινῶν τοῦ νοσοκομείου τῆς ἐν Καβάλα φιλοτίμου ὁμογενοῦς κοινότητος" (βλ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 27 (19093), 511 - "Φιλόπτοχος Ἀδελφότης Κυριῶν Καβάλας")· πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ πάγιες κινήσεις καὶ τακτικὲς, τὶς ὁποῖες χρησιμοποιοῖ τὸ κεφάλαιο, ὡς καὶ τὶς ἡμέρες μας, ὅταν δραστηριοποιεῖται σὲ συγκεκριμένες περιοχές.

61. Μ. Δήμητσα, ὁ.π., 849.

τὴν ἐξαγωγήν ἀρχαιοτήτων. Προκαλοῦμεν δὲ ἅπαντας τοὺς κατέχοντας οἰασδήποτε ἀρχαιότητος νὰ προσαγάγῃσι ταύτας ἡμῖν, τοὺς δὲ γνωρίζοντας ποῦ ὑπάρχουσιν τοιαῦται, ὅπως γνωρίσωσι ἡμῖν τοῦτο καὶ περισυλλεγῶσι καὶ τεθῶσι πρὸς φύλαξιν εἰς τὸ πρὸς τοῦτο συσταθὲν μουσεῖον ἀρχαιοτήτων⁶².

62. Κ. Χιόνη, Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Θάσου τὸ 1912 καὶ ἡ ἐγκατάσταση τῶν πρώτων ἀρχῶν, *Θασιακά* 2 (1985), 33-34 (- πρόκειται γιὰ τὴν γνωστὴ πιά "διακήρυξη" τοῦ Διοικητῆ τοῦ νησιοῦ Βασιλείου Σκουρλέτη).